

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.87>

СПІВВІДНОШЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИТУЛКУ ТА ІНСТИТУТУ БІЖЕНЦІВ У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Головач А.Й.,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Головач А.Й. Співвідношення інституту притулку та інституту біженців у міжнародному та національному праві.

Стаття присвячена аналізу взаємодії інституту притулку та інституту біженців у міжнародному та національному праві. Вказується, що на сучасному етапі особливого значення набуває проблема забезпечення реалізації та захисту прав і свобод осіб, які були змушені покинути територію держави своєї громадянської належності або попереднього місця проживання і шукати притулку в інших країнах. Тим часом інститут притулку та інститут біженців виникли саме для врегулювання подібних питань, бо виконують функцію механізму захисту порушених із боку держави громадянських прав і свобод людини.

Аналізуються міжнародні конвенції, які регламентують критерії визначення особи біженцем (Статут Міжнародної організації у справах біженців, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців, Протокол щодо статусу біженців тощо), а також національна практика країн стосовно надання особі притулку та статусу біженця (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» тощо).

Стверджується, що інститут притулку дуже схожий до інституту біженців, що позначається на ставленні до цих двох інститутів тих чи інших вчених. Вказується, що одна група науковців вважає, що інститут притулку отримав свою конкретизацію в інституті біженців, а тому має з ним співвідноситися як ціле до частини відповідно. З іншого боку, наводяться аргументи другої групи науковців, які цілком справедливо вказують на необхідності розмежування даних двох правових інститутів. Право притулку передбачає право особи на в'їзд, поселення, обмеження вислання й заборону видачі, в той час як статус біженця окрім даних прав також передбачає права у сфері працевлаштування, соціального забезпечення тощо. Крім того, притулок можуть одержати не лише біженці, оскільки на власний розсуд із міркувань гуманності держава може надавати притулок на своїй терито-

рії іншим категоріям осіб, які не підпадають під визначення біженця, що міститься в Конвенції про статус біженців 1951 р. та/або національному законодавстві.

Ключові слова: інститут притулку, інститут біженців, співвідношення, міжнародне право, національне право.

Holovach A.Y. The relationship between the institute of asylum and the institute of refugees in international and national rights.

The article is devoted to the analysis of the interaction of the asylum institute and the refugee institute in international and national law. It is pointed out that at the present stage the problem of ensuring the realization and protection of the rights and freedoms of persons who were forced to leave the territory of their state of citizenship or previous place of residence and seek asylum in other countries becomes especially important. Meanwhile, the institution of asylum and the institution of refugees arose precisely to resolve such issues, as they serve as a mechanism for the protection of civil rights and freedoms violated by the state.

The international conventions regulating the criteria for determining a person as a refugee (the Statute of the International Organization for Refugees, the United Nations Convention Relating to the Status of Refugees, the Protocol relating to the Status of Refugees, etc.) and the national practice of asylum and refugee status are analyzed. «On the legal status of foreigners and stateless persons», the Law of Ukraine «On Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection», etc.).

It is claimed that the institution of asylum is very similar to the institution of refugees, which affects the attitude of these or those scientists to these two institutions. It is pointed out that one group of scholars believes that the asylum institution has been specified in the refugee institute, and therefore should be related to it as a whole to the part, respectively. On the other hand, the arguments of the second group of scholars are given, which quite rightly point to the need to distinguish between these two legal institutions.

The right to asylum provides for the right of a person to enter, settle, restrict deportation and prohibit extradition, while refugee status, in addition to these rights, also provides for rights in the field of employment, social security, etc. In addition, not only refugees can be granted asylum, as, for reasons of humanity, the state may grant asylum on its territory to other categories of persons who do not fall under the definition of a refugee contained in the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and / or national law. .

Key words: asylum institute, refugee institute, relations, international law, national law.

Постановка проблеми. Інститут притулку та інститут біженців у міжнародному праві дуже близькі за своїм змістом. В юридичній доктрині до них формується неоднакове відношення: в одному випадку їх поєднують та розглядають як одне ціле, що відмінне одне від одного тільки синонімічно, а в іншому намагаються розмежувати, вказуючи на існуванні різниці між біженцем та особою, яка просить притулок.

На міжнародному рівні право особи на притулок врегульовано недостатньо, оскільки фактично не має міжнародного акта, який би передбачав зобов'язання держав з надання притулку за певних умов певним категоріям осіб. Більш чіткіше дане право, але загалом на емпіричному рівні регламентовано у внутрішньому державному праві країн, що надають тим або іншим особам притулок. Відсутність достатньої нормативно-правової регламентації права особи на притулок породжує певною мірою науковий вакуум щодо співвідношення інституту притулку з інститутом біженців. Звідси актуальність обраної теми для дослідження є вкрай важливою, оскільки кризові явища (політична нестабільність, збройні конфлікти тощо), які характерні для сучасного суспільного розвитку, обумовлюють значне збільшення числа осіб, які шукають притулку та біженців.

Стан опрацювання. Співвідношення інституту притулку та біженців стало предметом дослідження таких вчених як Гончаренко О.А., Котляр О.І., Нестеренко К.О., Павлова В.О., Турецька Я.П., Чернявський А.Л. тощо. Але досих пір однозначних висновків щодо юридичної природи біженця та особи, яка шукає притулку не сформовано.

Метою статті є визначення взаємозв'язку між інститутом притулку та інститутом біженців у міжнародному та національному праві, що краще допоможе усвідомити їхню юридичну природу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «біженці» вперше з'явилося в міжнародному праві під час Другої світової війни. Післявоєнні збройні конфлікти та інші надзвичайні ситуації, що

зумовлювали і зумовлюють масове переміщення осіб з регіонів постійного проживання в інші, викликають необхідність спеціального міжнародно-правового регулювання статусу біженців, переміщених осіб та вимушених переселенців. Біженець має право на безпечний притулок [1, с. 219].

Одним із основних документів, що визначає поняття «біженець» як міжнародно-правовий термін, є Статут Міжнародної організації у справах біженців (1948 р.). Згідно з цим документом біженцями визнавалися такі особи:

- жертви нацистського або фашистського режиму, або режимів, що брали участь у Другій світовій війні на боці фашистських режимів, або жертви квислінговських, або подібних до них режимів, що допомагають фашистським режимам у боротьбі проти певної категорії населення, незалежно від того, користуються вони міжнародним статусом як біженці чи ні;

- іспанські республіканці й інші жертви фалангістського режиму в Іспанії;

- особи, які розглядалися як біженці до початку Другої світової війни із причин расового, релігійного або національного характеру чи внаслідок їхніх політичних переконань [2].

Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців (1951 р.) під біженцем розуміється особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [3].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців (1951 р.) стала універсальним і основним міжнародним документом, що закріплює визначення поняття «біженець» у міжнародному праві. Основним здобутком даної Конвенції є те, що в ній вперше акцентовано увагу не на групі осіб, які знаходяться перед загрозою переслідування за етнічною ознакою (як це було до прийняття Конвенції), а на конкретній особі – біженцю. Тобто у Конвенції використано індивідуальний підхід [4, с. 11].

У Протоколі щодо статусу біженців (1966 р.) було деталізовано поняття «біженець» за часовою ознакою. Необхідність прийняття даного документу була зумовлена тим, що у Конвенції про статус біженців (1951 р.) існувало два обмеження до визначення поняття «біженець», які створювали суттєві перешкоди для вирішення

проблем біженців, забезпечення їх прав і свобод на належному рівні:

– тимчасове (право вважатися біженцем не поширювалось на осіб, що стали такими в результаті подій, що виникли після 1 січня 1951 р.);

– географічне (зазначені події означають або події, які відбулися в Європі до 1 січня 1951 р. або події, які відбулися в Європі або в інших місцях до 1 січня 1951 р.) [5].

У подальшому саме це визначення поняття «біженець» було адаптовано до національного законодавства більшості держав, в тому числі й України. В Україні наведені вище нормативно-правові акти, що визначають статус біженців на міжнародному рівні та є універсальними, були ратифіковані відповідним Законом «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців і Протоколу щодо статусу біженців» (2002 р.) [6]. В 2011 році в Україні було прийнято Закон «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», де визначення поняття «біженець» повністю відповідає визначенню, що міститься в Конвенції про статус біженця [7].

Таким чином, як на міжнародному рівні, так і на національному рівні чітко регламентується правовий статус біженців, існують критерії, за якими особа може бути визнана біженцем, а також закріплений її правовий статус.

Натомість єдиного міжнародного або законодавчого акта щодо процедури надання притулку наразі немає. Тому існує гостра потреба у розробці уніфікованих підходів до вирішення цієї актуальної проблеми. Важливо те, що біженець, як у міжнародних документах, так і у національних, визнається особою, що шукає притулку, тобто стосовно «біженця» вживається термін «притулок». Більше того, у Конвенції про статус біженців 1951 р. країна, яка прийняла на своїй території біженців, називається «країною, що надала притулок» (ст. 1 Конвенції) або «країною притулку» (ст. 31 Конвенції). Виходить, що за своєю сутністю інститут права притулку найбільш близький до інституту біженців, оскільки й у тому, і в іншому випадку держава надає притулок особі, що зазнала чи може зазнати переслідувань в іншій державі. Це змушує окремих науковців стверджувати, що міжнародне право ці поняття об'єднує, оскільки їх зміст є ідентичним, і що в законодавстві більшості країн поняття «притулок» і «статус біженців» є тотожними [8, с. 81].

Однак подібне використання термінології не означає, що інститути притулку та біженців збігаються між собою чи співвідносяться як частина й ціле, оскільки право притулку та правовий статус біженців істотно різняться між собою порядком і підставами їх надання.

К.О. Нестеренко зазначає, що право притулку і статус біженця мають відмінну юридичну природу та відмінний спосіб нормативно-правового закріплення. Притулок є лише одним зі складників (хай навіть основоположним складником) статусу біженця. Право притулку передбачає право особи на в'їзд, поселення, обмеження вислання й заборону видачі, а також право особи шукати притулок на території інших держав, рятуючись від переслідувань, однак цими правами статус біженця не обмежується, він також включає права у сфері працевлаштування, соціального забезпечення тощо. Крім того, притулок можуть одержати не лише біженці. На власний розсуд із міркувань гуманності держава може надавати притулок на своїй території іншим категоріям осіб, наприклад, особам, які тікають від небезпек, пов'язаних зі збройним конфліктом, і які не підпадають під визначення біженця, що міститься в Конвенції про статус біженців 1951 р. та/або національному законодавстві [9, с. 7]. Отже, вчена вважає, що розмежування понять «притулок» і «статус біженця», яке характерне для українського законодавства, вбачається доцільним і таким, що відповідає нормам сучасного міжнародного права.

У цьому контексті варто також відмітити, що в Науково-практичному коментарі до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» статус біженця розглядається як один із видів притулку [10, с. 37], із чим варто погодитися з огляду на таке. Притулок реалізується шляхом надання права на в'їзд на територію певної держави й законного перебування на ній. Особа, яка отримала притулок, за своїм статусом прирівнюється до іноземця, проте відмінність полягає в тому, що особа, яка отримала притулок, не може бути вислана з країни притулку або ж видана нею іншій державі.

Аналіз достатньо широкої практики держав показує, що в більшості випадків притулок надавався одній особі або групі тісно пов'язаних між собою осіб, наприклад, членам однієї сім'ї, колективу, екіпажу судна тощо, а сам факт такого надання притулку не впливав на розгляд питань про надання захисту від переслідувань іншим громадянам чи підданам цієї самої держави [11, с. 96]. На відміну від цього, правовий статус біженця надається хоча й в індивідуальному порядку, але великій кількості осіб, тобто масово. Конвенція про статус біженців 1951 р. чітко визначає вичерпний перелік підстав, за наявності яких може бути надано статус біженця [12, с. 6], тоді як конкретні підстави надання притулку нормами сучасного позитивного міжнародного права не передбачені взагалі, а саме надання притулку в більшості випадків здійснюється державами передусім із політичних, а не гуманітарних міркувань [13, с. 251]. Зокрема,

ч. 3 ст. 1 Декларації про територіальний притулок передбачено, що оцінка підстав для надання притулку лежить на країні, яка його надає.

Термін «шукач притулку» часто застосовують як синонім терміна «біженець». Однак шукачі притулку – це самостійна категорія осіб. Шукач притулку – це особа, що звернулася за захистом від переслідування або на підставі цілком обґрунтованих побоювань за своє життя і здоров'я, яких вона зазнала в країні свого походження або постійного проживання. Кожен біженець спочатку є шукачем притулку, однак не кожен шукач притулку може бути кваліфікований як біженець. Адже особі може бути відмовлено в задоволенні клопотання або надано іншу форму захисту. Саме доки особа очікує рішення за своїм клопотанням про надання їй захисту, вона є шукачем притулку [14, с. 41].

О.І. Котляр також вказує, що розвиток інституту права притулку як засобу захисту людини, яка переслідується з будь-яких мотивів, відбувався за безпосереднього втручання в цей процес держави. Підкреслимо, що надання притулку належить до виключної прерогативи держави та є політичним питанням. Статус біженця займає правовий простір, що характеризується, з одного боку, принципом суверенітету держав і пов'язаними з ним принципами територіального верховенства й самозбереження, а з іншого – гуманітарними принципами, що постають із норм міжнародного права та договорів [15, с. 133].

Є.С. Герасименко проводить співвідношення статусу «біженця» з «особою, що шукає політичний притулок» і також констатує неоднозначність у можливості розмежування даних понять. Так, специфічним видом притулку є політичний. Цей інститут міжнародного захисту особи досить тісно межує з інститутом біженця та іншими суміжними способами захисту. Визначення Конвенцією 1951 р. політичних переконань серед підстав переслідувань, унаслідок яких особа може претендувати на статус біженця, дає можливість по-різному тлумачити термін політичний притулок. Зокрема, можливі такі варіанти:

- політичний притулок отримує біженець відповідно до Конвенції 1951 р. унаслідок побоювання переслідувань за політичні переконання;
- політичний притулок отримує інша особа, якій надано такий притулок унаслідок переслідувань за політичні переконання поза межами Конвенції 1951 р., відповідно до міжнародних документів щодо територіального притулку;
- політичний притулок є іншим, спеціальним видом притулку поза межами зазначених вище документів.

Зазначена множинність тлумачення, як резюмує науковець, зумовлена відсутністю системних підходів до формування інституту притул-

ку і в міжнародному, і в національному праві. У різних державах зазначені категорії існують поряд, окремо або включаються одна в іншу як загальне та особливе [16, с. 210].

Однією з держав, в якій інститут політичного притулку існує окремо від правового статусу біженців та закріплений на рівні національного законодавства, є Російська Федерація. Так, Конституція РФ у ст. 63 встановлює, що РФ надає політичний притулок іноземним громадянам та особам без громадянства відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права. Відповідно до законодавства РФ політичний притулок в Росії існує як альтернативний статусу біженця спосіб захисту особи. При цьому він більшою мірою залежить від волі відповідних посадових осіб РФ і може бути застосований більш «гнучко». Більше того, урахуовуючи, що він урегульований Указом Президента РФ, сама стабільність цього статусу є нижчою порівняно з урегулюванням статусу біженця.

В Україні спочатку фактично пішли за зразком Росії, а потім знову співвідношення між «особою, що шукає притулок» та «біженцем» залишилося із законодавчої точки зору не вирішеним. Так, одна зі спроб установити на законодавчому рівні співвідношення між інститутом притулку та наданням статусу біженців в Україні була зроблена в Законі України «Про правовий статус іноземців» від 4 лютого 1994 р. Стаття 4 цього Закону встановила, що відповідно до Конституції та законодавства України іноземцям може надаватися притулок, а відповідно до ст. 5 – з підстав і в порядку, передбаченому законодавством для біженців. В останній редакції цього Закону, який має назву «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» встановлено підхід до повного розмежування інститутів притулку та надання статусу біженця. При цьому інститут притулку не врегульовано чинним законодавством України, хоча спроби такого врегулювання робились неодноразово. Так, довгий час на розгляді у Верховній Раді перебував проект Закону «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», уперше внесений до Парламенту ще 2000 року народними депутатами України Г. Удовенко, Р. Безсмертним та С. Ларінім. 2002 року цей Проект було повторно внесено та зареєстровано за № 0992. Однак його розгляд не було завершено прийняттям відповідного Закону, і проект було відкликано 26 квітня 2006 р. Метою зазначеного Проекту було встановлення правових механізмів реалізації ст. 26 Конституції України, а саме: визначення порядку надання притулку, відмови в наданні та припинення притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства. Під поняттям «притулок» у проекті Закону пропонувалося визначити захист, який надається Україною

на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності підстав, зазначених у цьому Законі. Відповідно до ст. 1 Проекту «притулок в Україні може бути наданий іноземцям та особам без громадянства, які шукають захисту від переслідувань, що становлять загрозу їхньому життю і здоров'ю або спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства або постійного проживання за діяльність, спрямовану на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам ООН». Відповідно до зазначеного визначення підстав надання притулку в Проекті не робився акцент на політичний характер діяльності особи, яка шукає захисту від переслідувань. На відміну від визначення притулку, що міститься в РФ і передбачає «суспільно-політичну діяльність і переконання», через які особа шукає притулку, український законодавець намагався слідувати шляхом більш широкого тлумачення цього поняття. Разом із цим зазначений Проект мав відповідні недоліки та неузгодженості. Так, у визначенні притулку використовувався, але не визначався термін держава походження. Залишалися відкритими питання, чи це та країна, в якій народилася особа, чи це держава, в якій відповідно до ст. 1 проекту особа мала громадянство, або, будучи особою без громадянства, постійно проживала в ній. Крім того, на нашу думку, надто широко було сформульовано підстави для переслідувань, для захисту від яких могло бути надано притулок: «діяльність, спрямована на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй». Адже такі неконкретні, досить умовні та оціночні категорії, як «принципи демократії», дозволяють використовувати таке визначення або надто широко, або надто обмежено, залежно від політичної волі. Іншою неоднозначною пропозицією Проекту була можливість отримати притулок для іноземців та осіб без громадянства, які перебувають за межами України і бажають набути притулку в Україні. Такі особи мали б особисто звернутися із заявою про надання притулку через дипломатичні представництва або консульські установи України за кордоном. При цьому проектом не обмежувалася можливість надання такого притулку особам, які перебували в країні (державі) походження. З одного боку, в такому разі держава походження могла б вважати таке надання притулку втручанням до сфери її суверенітету чи навіть його порушенням. Саме з цих причин у Конвенції 1951 р. «Про статус біженців» установлено, що статус біженця надається особі, яка перебуває виключно поза межами держави походження. З іншого боку, важко уявити правовий механізм фактичної реалізації

рішення про надання притулку особі, яка перебуває в державі походження. Отже, проект Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», внесений до Парламенту 2000 року, хоча і був прогресивним кроком на шляху правового врегулювання інституту притулку в Україні, не був досконалим і вимагав серйозного доопрацювання. Разом із тим за шість років обговорення його у Верховній Раді України цей законопроект вдосконалено не було, а інститут притулку не набув свого правового визначення та врегулювання порядку його застосування в Україні і до цього часу [16, с. 212-213].

Коли був прийнятий в 2011 році Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», у його тексті термін «притулок» згадується тричі і тільки стосовно його отримання в інших державах, а не Україні. Отже, даний Закон не вніс ясності до питання щодо співвідношення таких категорій, як притулок та статус біженця в Україні. Більше того, через запровадження таких правових категорій, як тимчасовий та додатковий захист, розв'язання цієї проблеми, на наш погляд, ускладнилося, а сам інститут притулку в розумінні частини другої ст. 26 Конституції України так і залишається поза межами правового регулювання.

Висновки. Таким чином, на національному рівні в Україні співвідношення інституту притулку та інституту біженців законодавчо не отримало свого вирішення, але переважна більшість вітчизняних науковців розмежовують дані інститути. На міжнародному рівні інститут притулку та інститут біженців теж не отримали свого однозначного розвитку, оскільки існують різноманітні підстави та процедури отримання притулку і статусу біженця. І якщо норми міжнародного права детально регламентують дані питання стосовно біженця, то щодо реалізації права притулку, були сконструйовані загальні норми без чітко розписаної процедури реалізації права особи на притулок. В цілому складається враження, що міжнародні організації вирішення даного питання делегували до суверенітету кожної окремої держави, яка надумає надати політичний або інших притулок певній особі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлова В.О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218–224.
2. Устав Международной организации по делам беженцев 1948 г. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/asylum/Run2.1.1.html> (дата звернення: 08.07.2020).
3. Віденська Конвенція про охорону озонного шару: Конвенція ООН від 22 берез-

- ня 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_088 (Дата звернення: 08.07.2020).
4. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. Москва: Инфра-М, 2009. 864 с.
  5. Протокол ООН щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363 (дата звернення: 08.07.2020).
  6. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців і Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10 січня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-14> (дата звернення: 08.07.2020).
  7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 08.07.2020).
  8. Чехович С. История развития института предоставления убежища в Украине. *Практическое руководство по вопросам убежища*. Киев: Проект Европейского Союза ТАСИС КІ 03-13 UA для Украины, 2005. С. 74–83.
  9. Нестеренко К.О. Адміністративно-правовий статус біженців в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2013. 20 с.
  10. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Науково-практичний коментар / [М.В. Буроменський, Д.В. Ільчинський, С.В. Леонтєвата ін.]; за ред. М.В. Буроменського. Харків: Яшма, 2005. 268 с.
  11. Турецька Я.П. Порівняльний аналіз інституту права притулку в сучасному міжнародному праві та національному законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2017. Вип. 47. Том 1. С. 93–96.
  12. Гончаренко О.А. Статус біженця в міжнародному праві: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Харків, 2005. 19 с.
  13. Чернявський А.Л. Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Том 2. С. 249–252.
  14. Грабова Я.О. Особливості правового регулювання реалізації особою конституційного права на притулок в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. №6. С. 40–43.
  15. Котляр О.І. Місце інституту біженців у міжнародному праві. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1-2. С. 131–136.
  16. Герасименко Є.С. Визначення притулку в законодавстві України: його співвідношення з правовим статусом біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3(9). С. 208–219.